

schiedenis — maar de gegevens, welke zij daar-
overtrent verschaft mogen niet verwaarloosd; deze
staan onomstootelijk vast, terwijl die van de we-
tenschap altijd een graad van onzekerheid in zich
bergen; deze dienen om heel dat kultuurleven te
beoordeelen.

Dat oude reformatische principe, dat de Schrift
haar eigen uitlegster is en dat zij tevens normatief
is voor alle menschelek kennen, wenschen wij in
zijn volle konsekventie te handhaven.

Dat zeggen wij niet alleen tegenover prof. Vis-
scher, maar ook tegenover anderen:

Er is op dit gebied reeds te veel gesjacherd.

Daaraan dient een einde te komen.

En spoedig ook.

Men ziet aan prof. Visscher, waar men belandt,
wanneer men aan dit geven en nemen mee doet.

Om de Schrift goed te kennen, zou men, als
men de konsekventie trekt van prof. Visscher,
eigenlijk eerst de mythologie, de godenleer
der oude heidenen moeten bestudeeren.

Dat dit niet te stout is gesproken, bewijzen de
volgende uitspraken.

„Maar de wijze, waarop Mozes aan het Baby-
lonisch epos herinnert, toont, dat voor hem deze
reminiscentie slechts een middel is, niet alleen
om het anti-goddelijk karakter der Babylonische
religieuze cultuur te tekenen naar haren oorsprong,
maar ook om te verkondigen, dat dit Baby-
lonisch middel tot den ondergang is voorbestemd.” (bl. 119).

Prof. Visscher twijfelt er dus niet aan of het
verhaal van den val bevat herinneringen aan, toe-
spelingen op het Babylonisch epos.

Andere mogelijkheden ziet hij niet.

Wie de bedoeling der Schrift op dit punt wil ver-
staan, moet op de hoogte zijn van de Babylonische
mythologie.

Dan begrijpt hij eerst, dat Mozes hier niet heilige
historie heeft willen geven, opdat de volgende ge-
slachten zouden weten wat God gedaan en wat
de mensch misdaan heeft, hoe de schepping heeft
plaats gehad en hoe de zonde is ontstaan, maar
dat het zijn eigenlijke oogmerk was om de Baby-
lonische mythologie te bestrijden.

Doch niet alleen de boeken van Mozes, maar
ook dat van Daniël en vele psalmen kunnen vol-
gens hem tot recht verstand slechts van uit de
mythologische voorstellingen worden begrepen.

„Ook is het duidelijk, dat voorstellingen uit het
Babylonisch epos niet slechts door Daniël gekend
zijn, maar ook met een geheel nieuwen inhoud
voorzien, als elementen gebedzigt worden voor zijne
profetische beelddraak. Trouwens, tal van plaat-
sen ook in de Psalmen, verraden bekendheid met
de in Babylon gangbare mythologische schepping,
waarvan de gewijde schrijvers zich bedienen als van
poëtische beelden (Ps. 74:13—17), om de hun ge-
openbaarde waarheid Gods te vertolken.” (bl. 120).

De poëtische beelden van de psalmisten zijn dus
niet oorspronkelijk, zijn niet ontleend aan de al-
gemeene Oostersehe voorstellingswereld, maar
zijn bepaaldelijk overgenomen uit de Babylonische
mythologie.

Dat weet prof. Visscher heel sekuur.

Een andere verklaring bestaat voor hem niet.

Op bl. 122 heet het: „Daarom hebben zij (n.l.
de heilige mannen) hare mythologische beelden
aangegrepen om er de geestelijke historie der
menschheid mede te beschrijven en hunne tijd-
genooten van de mythen terug te voeren tot de
elementen eener historische traditie, die haren in-
vloed geëfend bleek te hebben op de poëtische
scheppingen der heidensehe religie.” (bl. 122).

Op het laatste deel van dit citaat kom ik straks
nog even terug. Maar volgens het eerste deel is
de Schrift vol mythologische beelden.

Op bl. 133: „Het paradijsverhaal laat wel steeds
een Babylonischen achtergrond door-
schijnen in het materiaal, waaruit het werd op-
gebouwd, maar het bijzondere licht der Godsopen-
baring geeft aan alles een ander karakter.”

Op bl. 156: „Hij (n.l. Mozes) ontleed wat van de
oudheid door den weg der traditie tot hem ge-
komen was, van alle mythologische inkleeding van
den natuurdienst der heidenen.”

Op bl. 163: „Het valt ook hierbij (n.l. bij de
Utherim) weer in het oog, dat Mozes op een
zeer bijzondere wijze gebruik heeft
gemaakt van elementen aan de Baby-
lonische religie ontleend.”

Ons dunkt: met deze uitspraken kunnen wij wel
volstaan.

Het geldt hier niet een los uitgeworpen woord,
in een onbewaakt oogenblik aan den mond ont-
glipt, maar een weldeordachte theorie van prof.
Visscher.

En deze theorie komt hierop neer, dat de Schrift
op tal van plaatsen mythologisch is naar
den vorm, Godsopenbaring naar den
inhoud.

Hiermee nu mogen wij ons nimmer vereenigen.

Vooreerst al niet, omdat wie den inhoud wil
doorzien, den vorm moet kennen. Alle christenen
zou dus moeten worden aangeraden ijerig de Baby-
lonische mythologie te bestudeeren. Ten onrechte
heeft Lukas de Bereeers geprezen, omdat zij dage-
lijks de Schriften onderzochten. Hij had hun liever
een vermaning moeten toedienen omdat ze daar-
naast nog niet het Babylonische epos onderzochten.

Vervolgens niet, omdat hier de bijzondere
openbaring in haar karakter wordt aan-
getast. Op bl. 122 (zie boven) schrijft prof. Vis-
scher, dat de heilige mannen door de mythologi-
sche beelden hun tijdgenooten van de mythen wil-
den terugvoeren tot de elementen van een his-
torische traditie. Daaruit volgt dus, dat wat de
Israëlieten ten tijde van Mozes wisten van scep-
ping en val, een mengeling was van traditie-kern
en mythologie, waartusschen zijzelf niet meer
schaffen konden. Hetzelfde blijkt ook uit het citaat
op bl. 156. Prof. Visscher schijnt te meenen, dat
er in den tijd, welke aan de dagen van Mozes
voorausgang geen traditie bestond, waarin de bij-
zondere openbaring eenigszins zuiver werd be-
waard. En de bijzondere openbaringen aan Abra-
ham, Izak en Jakob gegeven, schijnt hij niet mee
te tellen. Dat is een misgroep, die zich wreken
moest. Want indien men naleest al wat over de
aartsvaders geschreven staat, vindt men dan in
hun woorden eenig spoor van Babylonische my-
thologie? De roeping van Abraham wordt door
prof. Visscher miskend. Zij had immers ten doel
om hem af te zonderen van de volken opdat de
bijzondere openbaring een eigen bedding zoude ver-
krijgen. En de bijzondere openbaring werd in rijke
mate zijn deel. Godzelf vroeg, of Hij iets voor zijn
vriend Abraham zou verbergen. Zou Abraham, stel
dat hij er ooit in verstrikt ware geraakt, die my-
thologische voorstellingen in den omgang met God
niet kwijt zijn geraakt? Of zou de stroom der bij-
zondere openbaring in Mozes' dagen reeds zijn
verzand? Volgens onze Belijdenis is er altijd een
kerk geweest, vermits Christus een eeuwige Koning
is en Hij niet zonder onderdanen kan zijn. En een
kerk kan niet bestaan, zonder bijzondere open-
baring. Met zulk een rechtstreeksche, niet door
de Babylonische mythologie „vermittlede” bijzon-
dere openbaring voor Mozes houdt hij absoluut geen
rekening. Ja, de vraag rees dikwijls bij ons op:
laat prof. Visscher feitelijk niet de bijzondere open-
baring bij Mozes beginnen en vereenzelvigt hij niet
bijzondere openbaring met Schriftopenbaring? Prof.
Visscher heeft dit probleem niet doorgedacht. An-
ders zou hij niet zulke onrijpe denkbeelden hebben
voorgedragen, welke een gevaar beteekenen voor
de Gereformeerde waarheid.

Eindelijk kunnen wij de theorie van prof. Vis-
scher niet aanvaarden, omdat zij zoowel de
geloovige als de ongeloovige weten-
schap te vriend wil houden. Om zijn uit-
gangspunt zullen de Pan-babylonisten hem gaarne
het epitheton „wetenschappelijk” bezorgen. En om
zijn konklusies zouden geloovigen oppervlakkig
kunnen oordeelen: hij komt toch bij ons uit. Maar
men mag niet onopgemerkt laten, hoe prof. Visscher
telkens een duikeling moet maken om met zijn
voeten op Gereformeerden bodem terecht te komen.
Bij deze duikelpartij, in dat hinken op twee ge-
dachten mogen wij hem niet volgen. Dan verkie-
zen wij liever door de ongeloovige wetenschap als
„onwetenschappelijk” te worden uitgekreten.

Wij als Gereformeerden nemen daarom een ge-
heel ander standpunt in.

Het is alleszins aannemelijk, dat het scheppings-
en valverhaal lang vóór Mozes is bekend geweest.

Zij, die echter afweken van de waarheid, hebben
deze openbaring verbasterd. Zij hebben ze met
allerlei fantasieën opgevuld. Zoo zijn de mytho-
logieën ontstaan.

Maar daarnaast deed God in Zijn groote genade
de lijn der bijzondere openbaring doorloopen. Zoo

bereikte zij Mozes, die verwaardigd werd de eerste
schrijver van de Schriftopenbaring te zijn.

Dat er nu tusschen de mythologische verhalen
en het Schriftverhaal een paar punten van over-
eenkomst zijn, is geheel natuurlijk.

Want hoever de mythologie zich ook van de
openbaring verwijderde, een zekere verduuning
hield zij er nog wel van over.

Doch het was zeer weinig.

Te weinig om er God en Zijn scheppingsdaad
en 's menschen val uit te kennen.

Zij, die objektief Openbaring en Mythologie ver-
geleken, kwamen tot het resultaat, dat tegenover
de enkele punten van overeenkomst staat een
hemelsbreed verschil.

Gaarne zouden wij vernemen wat er tegen dit
standpunt wetenschappelijk kan worden ingebracht.

Misschien wil prof. Visscher daarover nog wel-
kens nadenken.

HEPP.

LITERATUUR EN KUNST.

Hendrik Ibsen.

Zoals men uit allerlei persartikelen, en vooral
ook uit de breede verslagen van de herdenkings-
feesten in Noorwegen heeft kunnen zien, was het
den 20en Maart honderd jaar geleden, dat Hendrik
Ibsen, de groote Noorsche drama-dichter, te Skien
geboren werd.

Zoon van goeden huize (zijn vader was een ge-
zeeten koopman) had Ibsen een onbezorgde jeugd.
Maar achteruitgang in zaken maakte aan den wel-
stand van het gezin een vrij plotseling einde en
de jongen moest zien zijn eigen kost te verdienen.
Hij ging in de leer bij een apotheker, om zoo
zich op te werken tot de studie der medicijn.
Doch verder dan het academisch toelatingsexamen
bracht hij het niet. Armoede en zelfs broodsgebrek
noodzaakten hem een andere richting te gaan; met
het schrijven in couranten moest hij trachten in
het noodigste te voorzien.

De harde zorgen van deze ontwikkelingsjaren
hebben op Ibsens karakter een blijvend stempel
gedrukt: hij is cynisch geworden, grimmig, vijan-
dig tegen een maatschappij, die in haar kleinzielig-
heid tegenover den rampspoed der familie de lui-
delachtigheid van haar vroegere vriendelijkheid
bewees. In dezen tijd zijn de klamen gelegd van de
vele bittere en wrangharstochtelijke aanklachten,
die de latere Ibsen de menschen in het gezicht
heeft geslingerd, als hij toornde tegen schijn en
vooze sympathie-vertooningen.

Door vrienden hulp kwam hij in de leiding van
den Schouwburg te Bergen (1851), en zes jaar
later werd hij directeur van het theater te Chris-
tiania, waar hij tot 1862 bleef wonen.

Ook deze periode is voor Ibsens ontwikkeling
van groote beteekenis geweest. De aard van zijn
functie bracht mee, dat hij zich vooral met de
techniek der dramatische kunst moest bezig hou-
den; hij was de kritische leider bij de rol-studien
en de repetities der spelers. Hij doorliep dus, om
zoo te zeggen, een oefenschool der practijk in den
technischen bouw van het drama. En als dan
straks de techniek van Ibsens werk van zoo hoog
gehalte blijkt, dat men haar met die van Shakes-
peares drama's op een lijn stelt, is die voortrefte-
lijkheid stellig mede aan deze vormende jaren te
danken. Maar bovendien behoorde het tot de ver-
plichtingen van den directeur jaarlijks een stuk
voor het repertoire van den Schouwburg te leveren
en zoo kwam Ibsen als vanzelf tot het schrijven
van zijn eerste drama's: *St. Jansnacht*, *de Hunne-
schans*, *Olaf Liljekrans* e.d. Ook „Een comédie
der liefde” dateert uit deze jaren, het drama dat
de inzet was van zijn strijd tegen onwaarschijnlijk-
heid doordat het op ieder terrein, van staat, kerk, maat-
schappij, huisgezin het ingevreten-lougenachtige
signaleerde.

Het faillissement van den Schouwburg bracht
hem opnieuw in zorgen en de ontstemming, die
hij met zijn blijspel over de liefde gewekt had,
maakte zijn positie niet beter. Dit, gevoegd bij zijn
ontvreemding over Noorwegens houding in het
Sleeswijk-Holstein-conflict tusschen Pruisen en
Denemarken, deed hem zijn vaderland verlaten.
Hij woonde in Rome, Dresden, München, zwierf
eigenlijk overal, arm, meestal levende van de hand
in den tand. Eerst na jaren, toen zijn naam be-
roemd was geworden, keerde hij naar Noorwegen
terug. Het Noorsche Storting kende hem toen een
jaargeld toe, dat hem een bescheiden bestaan ver-

zekerde. Opnieuw begon een periode van werkzaamheid, zelfs van groote arbeidsontplooiing, tot een zware, chronische ziekte hem aangreep, die, na zes jaren, in den dood eindigde (1906).

In heel grove trekken is dit Ibsens levensbeeld. Maar deze enkele lijnen bewijzen duidelijk genoeg, dat het leven van den dichter somber, zwaar, moeilijk is geweest. En, omdat altijd de uiterlijke omstandigheden en de daaruit groeiende innerlijke bewegingen van den kunstenaar van zeer grooten invloed zijn op het karakter van zijn werk, mogen we in deze sterk-geleekende verhoudingen zeker een der groote factoren zien, die Ibsens kunst en kunstelingen bewegen. Mede door de donkerheid van zijn leven is Ibsens werk geworden een worstelen om licht te midden van de overal hem benauwende problemen.

Intusschen, zijn aanleg lag ook in die richting. Ibsen was van nature een pessimist. „Er is iets in zijn oog, dat hem dwingt zwart te zien“ heeft Georg Brandes gezegd. Maar zijn pessimisme was niet melancholisch van aard, niet een gebogen gaan onder de tragedie van het menschenbestaan. Juist andersom, het had toorn en verachting tot grond, toorn over de onwaarschijnlijkheid en karakterzwakken der menschen, verachting voor de voosheid, den leugenachtigen schijn der maatschappij. Dat pessimisme heeft, zegt Brandes „iets krijgshaftigs, iets opvoerigs; Ibsen klaagt niet, (maar) hij klaagt aan“. Wat hij zag in het leven, bij de menschen, in de sociale en ethische verhoudingen, „t was alles oplegsel, vertooning, onwezenlijkheid. Onder dien schoonen schijn speurde hij overal vervreemding, verwarding; hij zag de grondslagen van heel de samenleving als verrot en vermolmd. En dat alles deed hem walgen van heel die komedie en bracht hem tot een meeloogenloos afbreken en ongehoord-scherpe kritiek.

In 't bijzonder richtte hij zijn aanvallen op de domme massa (men denke b.v. aan zijn „Spoken“). Daar zag hij al de vernielende elementen welig woekeren, het elkaar beïnvloeden met zwakheden en ondeugden, het meegesleurd worden doorschijnkrachten, het verslachte wilsleven, de ontzenuwde persoonlijkheid. En door die erkenning gegrepen, slingerde hij met titanisch geweld zijn individualiteitsheisch op die massa neer, belichamend in Stockmann (uit „Een vijand van het volk“) dien hij deed zeggen dat „de sterkste man is hij, die alleen staat“. „Waar het op aankomt“ schreef hij eens, „dat is de revolteering van den menschelijken geest“. De mensch moest los worden van alle afhankelijkheid, los van allen band der persoonlijkheidsbelommering en elken invloed van een ander. En juist dat miste hij onder de menschen en wrang-duidelijk teekende hij dat gemis in de figuren van zijn drama's. Waar die nog wel besef tonnen van een roeping, daar ontbreekt het hun aan geloof in die roeping en aan kracht om haar te volbrengen (men denke aan Rosmer in „Rosmersholm“) of ze worden geslingerd tusschen twee mogelijkheden en zijn te zwak om tot een keus, tot een besliste houding te komen (men zie de figuur van Juliaan den Myallige). Nergens ziet de diep-schouwende menschenkenner heuvast, moed van overtuiging, zekerheid van levenshouding.

Zoo komt het, dat vele, om niet te zeggen de meeste van zijn stukken een indruk nalaten van troosteloosheid en wanhoop (heel sterk is dat bij „Nora“ het geval). Als er nog een worstelen is in besef van levensroeping (b.v. bij Brand dan is daar tegenover de onontkoombare invloed van duistere machten, die tot onvermijdelijke mislukking leidt. Aanklacht, altijd weer, bittere, meeloogenloze, niets-ontziende aanklacht, samengevat in het snijende „alles of niets“ van Brand — dat is het leidende motief van al Ibsens werken.

Een groote, een geweldige kracht ontwikkelt dus Ibsen, maar het is uitsluitend negatieve kracht. Geen enkel positief element staat er tegenover. Voor wat hij neerhaalt, stelt hij niets in de plaats, omdat hij zelf geen mogelijkheid ziet, die de donker-werkelijkheid oplichten kan. Overal en in alles wijst hij verzieking aan, maar hij geeft geen geneesmiddel. Altijd ziet hij den verscheurenden invloed der daemones, maar nergens vindt hij een macht, die het verscheurde heelen kan. De wereld van leugen en bedrog, van schijn zonder wezen, ziet hij altijd ver vermogend boven elke hogere levensfeer. Ook het christendom, waarbij hij een tijdlang

zijn troost heeft gezocht, blijkt hem ten slotte onmachtig. Brand, die een christen wilde zijn, gaat onder, verliest het volkomen en voorgoed. Er is wel overal in de wereld strijd, schuld, haat, verguizing, maar nergens vindt Ibsen vrede, verzoening, liefde, toewijding. „De dichter van den twijfel“ is Ibsen, die scherp en grimmig-hartstoechtelijk de vragen en problemen ziet en aanwijst, maar in geen enkele van zijn figuren de oplossing van eenig probleem heeft tot stand gebracht — omdat het in zijn eigen ziel donker was en zwart.

Ibsen — een strijder, een eenzame strijder, want alleen tegen allen, onvermoeid, nimmer aftatend, moedig — maar zonder ideaal, zonder geloof in een uiteindelijke victorie, zonder zekerheid zelfs dat de weg dien hij ging, in de juiste richting leidde. Want in het bange woord van den beeldhouwer Bübeck (uit „Als wij dooden ontwaken“): „Lief ik als kunstenaar niet den mensch in mij sterven“ trilt duidelijk iets van zielshenuwning bij den dichter zelf.

Zoo Ibsen ziende als den eenzame, den „vijand van het volk“, komt onwillekeurig bij ons op de gedachte aan Bilderdijk, ook een eenzame, ook een strijder, ook alleen tegen allen, ook scherp en zonder aanzien des persoons in zijn aanval, ook midden in zijn tijd en dwars tegen den stuwenden stroom op. Maar dan — hij niet een strijder zonder ideaal, niet een banierdrager zonder vertrouwen in zijn banier, niet een mensch zonder grondslag om op te staan!

Zoo goed als Ibsen streed hij voor de waarheid, maar dan niet in twijfel aan de bestaansmogelijkheid eener absolute waarheid, doch in onwankelbare zekerheid, dat in Christus is de waarheid en het leven.

Niet minder dan Ibsen richtte hij zijn aanvallen op den geest der eeuw, maar dan niet om den mensch onafhankelijk te maken, hem te „revolteeren“, doch juist om hem weer gebondenheid te leeren aan God en Zijn Woord.

Deze tegenstelling, scherper naar mate men haar verder uitwerkt, komt op haar duidelijkst uit in de uitkomst van heider levensbeschouwing. Ibsen moest ten slotte eindigen in een vraagteeken — Bilderdijk zag achter alle problemen het: in hoe signo vinces van het kruis; Ibsen bleef met al zijn vragen staan in nevelen, in donkerheid-omhulling, in troesteloze zwartheid — Bilderdijk zag boven en rondom alle levensvragen het stralende licht van den Christus Triomfator; Ibsen sloeg al het menschelijke neer, maar vond geen kracht om het verslagene weer op te heffen — Bilderdijk wist, dat juist aan het verbrjzeld Gods genade zich openbaart.

Groote beteekenis heeft Ibsen gehad, groote waarde heeft zijn werk nog altijd, ook voor dezen tijd. Want, in den geweldigen vorm van zijn dramatisch vermogen, heeft hij de menschen wakker geschud, de gewetens gewekt, moreel besef verlevendigd. Hij heeft den zelfgenoegzamen 19en eeuw weer vragen geleerd. Maar hem antwoorden op dat vragen kon hij niet, omdat hij zelf geen antwoord had, omdat hij niet zag het Licht, dat alle donkerheid verdrijft en alle nevels opklaren doet: de glans, die in Christus over het leven is opgegaan.

C. T.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN.

Staat en Maatschappij.

II.

In het voorgaande artikel is aangetoond hoe door onzen strijd tegen de leer der staatsonthouding, door de groote ontwikkeling der techniek en door den invloed van socialistische en democratische stroomingen, vooral op het terrein der gemeentepolitiek, een opvatting van de staatszaak naar voren kwam, die gevaarlijk is voor de zelfstandigheid van staat en maatschappij beide.

In de praktijk blijkt hier en daar zeer zeker verschil van gevoelen. Waar sommigen krachtens aanleg en opvoeding al vrij spoedig een taak voor de publiekrechtelijke organen zien, zijn er steeds anderen, die door soortgelijke oorzaken afwijzend daartegenover staan.

Toch spreekt het vanzelf, dat het niet dit verzet tegen het staatsocialisme dezer dagen is, dat richtsnoer voor antirevolutionaire politiek kan zijn.

Persoonlijke gevoelens en subjectieve inzichten zijn geen betrouwbaar compas op de staatkundige zee. Ook mag nooit het verwachte gevolg den doorslag geven.

De vraag of een bepaalde handeling eener gemeente winst of verlies voor de gemeentelijke financiën zal brengen, kan geen gewicht in de schaal leggen als over beginselen wordt gesproken.

Toch schijnt het soms alsof hier en daar het antwoord op deze vraag beslissend voor het handelen wordt geacht.

Een politiek door dergelijke „beginselen“ geleid is te karakteriseeren met de oude spreuk, „het doel heiligt de middelen“ en heeft in geen enkel opzicht met de antirevolutionaire beginselen iets uitstaande.

Wat dan? Moeten wij dan ondanks alle wisselingen en veranderingen aanvaarden een statische verhouding tusschen staat en maatschappij? Moeten wij hebben een starre indeeling in hokjes en vakjes: hier het vak waarin de staat naar eigen wil kan handelen en regelen en daar het vak voor de maatschappij waar de staat niet inkomen mag? De gedachte op zichzelf is al absurd, immers er zou uit volgen, dat de antirevolutionaire beginselen alleen maar toegepast konden worden in een bepaalden tijd en voor alle andere tijden ondeugdelijk waren.

Zelfs zou het de vraag zijn of men nog van „beginselen“ zou kunnen spreken; beginselen zijn immers een begin van ons denken en nooit een serie van te verrichten handelingen.

Ten slotte moet nog met een enkel woord bestreden worden de meening alsof ten dezen „de praktijk“ maatgevend zou zijn. Wel hoort men soms door practici de stelling verkondigen, dat alle theorie ondeugdelijk is en men ieder geval op zichzelf moet beoordeelen.

In deze meening schuilt een goed deel zelfbedrag. Wie naar een geval gaat om het te beoordeelen draagt in zich, bewust of onbewust, een vorm mee waaraan hij toetst.

Het volstrekt objectieve oordeel, dat men alsdan zal vellen en waarop men zich reeds bij voorbaat beroept is ook een theorie en een onjuiste bovendien.

Bovendien is handelen zonder beginsel onmogelijk, wie beweert, dat hij waar 't gaat over de verhouding tusschen staat en maatschappij, zonder beginsel kan handelen, heeft er wel degelijk een, al is het 't antirevolutionaire niet.

Trouwens het „algemeen belang“ dat in deze redeneering doel van het handelen heet te zijn, is geen vaststaande en door allen gelijkelijk erkende grootheid, verschillende menschen en groepen zien het op zeer onderscheiden wijze en hun kijk wordt bepaald door — hun beginsel.

De eenig goede basis waarop men zich te stellen heeft bij het beschouwen dezer moeilijke te regelen verhouding is m.i. het leerstuk van de soevereiniteit in eigen kring.

Oppervlakkig gezien zijn de kringen van staat en maatschappij niet te scheiden. Ontelbaar zijn de verhoudingen en handelingen der maatschappij, die door den staat worden geregeld en door het recht genormeerd.

Bezien wij de zaak echter nader, dan blijkt een groot verschil. Allereerst verschil in karakter.

In de maatschappij woont en werkt het economisch motief; het karakter van den staat is, wat ook zijn werkzaamheden mogen zijn, instituut des rechts.

Met dit onderscheid van karakter gaat gepaard een onderscheid in doel.

In de bonte dooreenwarreling der duizend en een belangen in de maatschappij klinkt het, „zoekt Uw voordeel binnen de grenzen van recht en moraal“. Daardoor botsen de belangen van personen en groepen, doch juist hier is de doelvervulling van den staat, die voor en boven allen is en bij het strijden der belangen de conflicten door het recht voorkomt of oplost of waar niet enkel regelen worden gesteld maar de staat zelf ook handelend optreedt, daar is toch steeds het motief dezer handelingen ontleend aan hetzelfde beginsel, waar door ook de handhaving der rechtsorde geïnspireerd wordt: „de staat is voor en boven allen“. Dit is in den grond niet anders dan een aanvaarding der rechtsstaatsgedachte, niet in den engsten zin van Kant en de oud-liberalen, maar, zoo men

dij voor

cultuurst
Ook w
niets toe
ding tus
Want de
ieder, di
danighei
optreedt
rechtighe

Ware
hoogsten
en socia

Wij m
gal in d
over de
bovenaan
nadeelig

Gewoc
en meen
toernstin
in het ge
t is wa
de man
het leve
in de m
later de
pelijke o

Daarom
te sluiten
zeggeijk
Wat wor
vaak gel
voor he

De sp
wanneer
hebben
zal zijn
niet alti
zelden
drougen
oiting a
men op
broertje
zijn de
veel not
zich doe
voorrech
staat op
denis va
van den
Zoon ki
in de c
Heeft
zijn bro
neer in
den an
gewekt
anders
hun te
liefde w
Heel
corzaak
willen
maar gr
kan het
hand va
dan we
ook in
kinderen
gezag o
jongste
niet vo
inzien,
zwijgen
dat wel
werf b
elkande
kinderja
luichel
bedierf
als een
niemand